

รายงานสรุปผลการประชุม

“Regional Consultation on Advancing the Right to a Safe, Clean, Healthy, and Sustainable Environment in ASEAN”
(การปรึกษาหารือระดับภูมิภาคว่าด้วยการส่งเสริมสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย สะอาด ดีต่อสุขภาพ และยั่งยืน ในอาเซียน)

จัดโดย ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights Representative of Thailand
ระหว่างวันที่ ๑๕-๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๘ ณ เมืองมากาตี ประเทศฟิลิปปินส์

สรุปสำหรับผู้บริหาร (executive summary)

๑. วัตถุประสงค์และภาพรวม

การประชุมนี้จัดขึ้นเพื่อต่อยอดจากการที่ผู้นำอาเซียนรับรอง “ปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย สะอาด ดีต่อสุขภาพ และยั่งยืน” เมื่อเดือนตุลาคม ๒๐๒๕ โดยมีเป้าหมายหลักคือการเปลี่ยนคำมั่นสัญญาไปสู่การปฏิบัติจริง ผ่านการระดมสมองเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการระดับภูมิภาค (Regional Plan of Action: RPA) บนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน (Rights-based approach)

๒. ประเด็นสำคัญจากปฏิญญาอาเซียนฯ

๒.๑ ปฏิญญานี้ใช้คำว่า “ปลอดภัย” (Safe) ซึ่งเป็นคำที่ก้าวหน้ากว่ามาตรฐานสากล เพื่อเน้นย้ำถึงสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยจากภัยพิบัติด้วย

๒.๒ เนื้อหาของปฏิญญาครอบคลุม ๓ มิติ ได้แก่ สิทธิเชิงเนื้อหา (เช่น อากาศและน้ำสะอาด) สิทธิเชิงกระบวนการ (การเข้าถึงข้อมูลและการมีส่วนร่วม) และธรรมาภิบาล (ความยุติธรรมและสถาบันที่เข้มแข็ง)

๒.๓ ปฏิญญาฯ ยังมีประเด็นอ่อนไหว โดยมีการใช้ถ้อยคำเลียงในประเด็นที่ยังไม่มีนิยามตกลงกันในอาเซียน เช่น ใช้คำว่า “บุคคลที่ทำงานเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิ” แทน “นักปกป้องสิทธิมนุษยชน (Human Rights Defender)” และใช้คำว่า “การประเมินความเสี่ยง (Assessment)” แทนคำว่า “Due Diligence”

๓. ข้อเสนอแนะเพื่อจัดทำ RPA จากที่ประชุมมีดังนี้

หัวข้อหลัก	แนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ
การบูรณาการข้อมูล (Mapping)	สำรวจและเชื่อมโยง RPA เข้ากับแผนงานที่มีอยู่ เช่น แผนยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมอาเซียนหลังปี ๒๐๒๕ (Post-๒๐๒๕ ASPEN) เพื่อไม่ให้ทำงานซ้ำซ้อน
กลไกสถาบัน	เสนอให้ AICHR ตั้ง “ผู้รายงานพิเศษ” (Rapporteur) ด้านสิ่งแวดล้อม และจัดเวทีหารือประจำปี (Annual Forum) เพื่อติดตามความคืบหน้า
ความร่วมมือข้ามพรมแดน	เน้นการแบ่งปันข้อมูล (Data Sharing) เพื่อจัดการมลพิษข้ามพรมแดน (เช่น PM๒.๕) และเสนอให้สถาบันสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (NHRIs) มีกลไกโต้ส่วนร่วมกัน
การคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง	ต้องมีระบบเตือนภัยล่วงหน้า (Early Warning) และกลไกตอบสนองที่รวดเร็ว (Rapid Response) สำหรับนักปกป้องสิทธิฯ และกลุ่มเสี่ยง
การมีส่วนร่วมที่แท้จริง	การแปลเอกสารเป็นภาษาท้องถิ่น และการสร้างพื้นที่ปลอดภัย (Safe Space) ให้ภาคประชาสังคมและคนพิการมีส่วนร่วมกำหนดทิศทางตั้งแต่ต้น

๔. บทสรุป

การขับเคลื่อน RPA ไม่ได้เป็นเพียงพันธกรณีทางกฎหมาย แต่เป็นพันธะทางศีลธรรมของอาเซียนที่จะต้องสร้างอนาคตที่ยั่งยืน โดยไทยมุ่งหวังจะเป็นผู้นำในการจัดทำ RPA ที่เปิดกว้างให้ทุกภาคส่วนเป็นเจ้าของร่วมกัน (Blank page approach) เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อชีวิตของประชาชนในภูมิภาคอย่างแท้จริง

สรุปสาระสำคัญจากการประชุม

วันที่ ๑ (๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๘)

ช่วงพิธีเปิดและปาฐกถาพิเศษ (Opening Ceremony & Keynote)

๑. กล่าวต้อนรับและเปิดการประชุมโดยนายไมเคิล เจมส์ (Michael James) ผู้ช่วยผู้แทนฟิลิปปินส์ใน AICHR เน้นย้ำถึงบริบทความจริงที่ชุมชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม เช่น ระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น ความร้อน และมลพิษ ยืนยันหลักการสำคัญว่าการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนนั้นแยกจากกันไม่ได้ (Environmental protection and human rights are inseparable) หากระบบนิเวศล่มสลาย สิทธิมนุษยชนก็จะล้มเหลวตามไปด้วย วัตถุประสงค์หลักของการประชุมครั้งนี้คือการก้าวข้ามจาก “คำมั่นสัญญา” ในปฏิญญา ไปสู่ “การปฏิบัติจริง” และระดมสมองเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการระดับภูมิภาค (Regional Plan of Action: RPA) บนพื้นฐานของสิทธิ (Rights-based) ซึ่งต้องเปิดรับฟังเสียงจากภาคประชาสังคม ชนเผ่าพื้นเมือง และเยาวชน

๒. ผศ.ดร. ภาณุภัทร จิตเที่ยง ผู้แทนไทยใน AICHR ได้กล่าวต้อนรับในฐานะเจ้าภาพร่วมและผู้ริเริ่มร่างปฏิญญา โดยระบุว่าปฏิญญานี้ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ ๔๗ เมื่อเดือนตุลาคม ๒๐๒๕ ซึ่งผู้มีบทบาทสำคัญคือ ศ.กิตติคุณ ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อดีตผู้แทนไทย ดร. ภาณุภัทร ย้ำว่าประเทศไทยจะเป็นผู้นำในการจัดทำ RPA โดยเน้นว่าต้องเริ่มจาก “หน้ากระดาษเปล่า” (Blank page) เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้ร่วมกันสร้างและเกิดความเป็นเจ้าของร่วมกันไม่ใช่เป็นของประเทศใดประเทศหนึ่ง

๓. ผู้แทนจากเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อม (ASEAN Senior Officials on the Environment: ASOEN) ได้ส่งสาส์นผ่านวิดีโอชื่นชม AICHR ที่จัดการประชุมอย่างรวดเร็วหลังการรับรองปฏิญญา และชี้ให้เห็นโอกาสสำคัญในการเชื่อมโยงแผน RPA เข้ากับแผนยุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมอาเซียนหลังปี ๒๐๒๕ (Post-๒๐๒๕ ASPEN) ที่กำลังร่างขึ้น เพื่อให้การทำงานมีความสอดคล้องและเสริมแรงซึ่งกันและกัน

๔. ๗พณฯ แอนนา (H.E. Anna Ferry) เอกอัครราชทูตสวีเดนประจำประเทศฟิลิปปินส์ กล่าวแสดงความยินดีและเน้นย้ำถึงความสำคัญของสิทธิเชิงกระบวนการ (Procedural rights) เช่น การเข้าถึงข้อมูลและการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับอนุสัญญา Aarhus ที่สวีเดนยึดถือ รวมถึงบทบาทของภาคธุรกิจที่ต้องเคารพสิทธิมนุษยชน และ ๗พณฯ มัสซิโม (H.E. Massimo Santoro) เอกอัครราชทูตสหภาพยุโรปประจำประเทศฟิลิปปินส์ ได้ยกตัวอย่างเหตุการณ์

น้ำท่วมและดินถล่มที่เพิ่งเกิดขึ้นในภูมิภาคว่าเป็นเครื่องเตือนใจถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการคุ้มครองสิทธิสิ่งแวดล้อม โดย EU พร้อมสนับสนุนผ่านโครงการ Green Team Europe และกรอบ European Green Deal

๕. ปาฐกถาพิเศษ (Keynote Address) โดย ศ.กิตติคุณ ดร.อมรา พงศาพิชญ์ เล่าถึงวิวัฒนาการของความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนในระดับโลก ตั้งแต่การประชุมที่สตอกโฮล์ม ปี ๑๙๗๒ จนถึงการประชุม เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในปี ๒๐๑๕ ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐาน (Needs-based) ในยุค MDGs มาเป็นการใช้ฐานสิทธิ (Rights-based) ในยุค SDGs ดร.อมรา ชี้ให้เห็นว่าในอดีต การทำงานด้านสิ่งแวดล้อมของอาเซียนมักเน้นประเด็นเทคนิค แต่ขาดมิติด้านสิทธิมนุษยชน จนกระทั่งมีการจัดตั้ง คณะทำงานสิทธิสิ่งแวดล้อม (Environmental Rights Working Group) ในช่วงปี ๒๐๒๑-๒๐๒๒ ซึ่งนำไปสู่การร่าง ปฏิญญาที่ครอบคลุมสิทธิ ๓ มิติหลัก ได้แก่

ก. สิทธิเชิงเนื้อหา (Substantive Rights) เช่น อากาศสะอาด น้ำสะอาด ฯลฯ

ข. สิทธิเชิงกระบวนการ (Procedural Rights) เช่น การมีส่วนร่วมและการเข้าถึงข้อมูล ฯลฯ

ค. ธรรมาภิบาล (Governance) ได้แก่ ความยุติธรรมและสถาบันที่เข้มแข็ง

ทั้งนี้ย้ำว่ากระบวนการจัดทำ RPA ต่อจากนี้จะต้องอาศัยความพยายามอย่างจริงจังจากทุกภาคส่วนเพื่อ ผลประโยชน์ของคนรุ่นอนาคต

Session ๑: ภาพรวมของปฏิญญาอาเซียนฯ (Overview of the Declaration)

ดำเนินรายการโดย ฯพณฯ นุน (H.E. Nyunt Swe, Representative of Myanmar to AICHR) กล่าวว่าสิทธิ สิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนมีการพัฒนาควบคู่กันมา ในบริบทของอาเซียนมีการรับรองปฏิญญาสิทธิมนุษยชน อาเซียน (AHRD) ตั้งแต่ปี ๒๐๑๒ ซึ่งระบุสิทธิในสิ่งแวดล้อมไว้ในข้อ ๒๘(f) เส้นทางสู่ปฏิญญานี้ในปี ๒๐๒๕ นี้ เริ่มต้น จากการริเริ่มของเมียนมาในการจัดเวิร์กช็อปด้านสิ่งแวดล้อม และต่อยอดโดยประเทศไทยที่เป็นผู้นำในการจัดตั้ง คณะทำงาน (Working Group) ในปี ๒๐๒๒ จนนำไปสู่การรับรองโดยผู้นำอาเซียนในการประชุมสุดยอดครั้งที่ ๔๗ ที่กัวลาลัมเปอร์

วิทยากร คือ ฯพณฯ เอ็ดมันด์ (H.E. Edmund Bon Tai Soon, Representative of Malaysia and Chair of AICHR) นำเสนอ ดังนี้

๑. จุดเด่นของปฏิญญา ปฏิญญานี้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลและข้อตกลงพหุภาคีด้านสิ่งแวดล้อม (MEAs) แต่มีความก้าวหน้ากว่าในบางจุด โดยเฉพาะการใช้คำว่า “ปลอดภัย” (Safe) ซึ่งเอกสารของ UN บางฉบับยังไม่สามารถตกลงกันได้ แต่อาเซียนยืนยันที่จะใช้คำนี้เพื่อสื่อถึงสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยจากภัยพิบัติ ให้ความสำคัญกับ กลุ่มเปราะบางอย่างชัดเจน รวมถึงคนพิการ (ใช้คำว่า differently abled persons) ชนเผ่าพื้นเมือง และชุมชน ท้องถิ่น มีการรับรองสิทธิในการเข้าถึงข้อมูล การมีส่วนร่วมที่มีความหมาย และการเข้าถึงความยุติธรรม ซึ่งรวมถึงการสร้าง สภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย (Enabling environment) และระบุถึงบทบาทของ Actor ที่ไม่ใช่รัฐและภาคธุรกิจในการ เคารพสิทธิมนุษยชนด้วย

๒. ปฏิญญายังมีประเด็นอ่อนไหว ๒ ประเด็นหลัก ได้แก่

๒.๑ คำว่า “นักปกป้องสิทธิมนุษยชน” (Human Rights Defenders) ที่ไม่มีปรากฏโดยตรงเนื่องจากยัง ไม่มีนิยามที่ตกลงกันได้ในอาเซียน แต่ใช้ถ้อยคำเลี่ยงเป็น “บุคคลที่ทำงานเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิ...” (Persons working to promote and protect...) ซึ่งถือเป็นช่องทางให้เกิดการคุ้มครองได้

๒.๒ คำว่า “Due Diligence” ที่บางประเทศสมาชิกไม่ยอมรับคำนี้ จึงใช้คำว่า “การประเมินความเสี่ยง” (Risk Assessment) แทน แต่ยืนยันว่าครอบคลุมวงจรรเดียวกันคือ การประเมิน ป้องกัน ลด และบรรเทาผลกระทบ

๓. ข้อเสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์และการมีส่วนร่วมจากวิทยากร คือ รัฐสมาชิกควรใช้ปฏิญญานี้เป็นอาวุธหรือเครื่องมือในการเจรจาระดับโลก (เช่น เวที COP) เพื่อเรียกร้องงบประมาณสนับสนุนด้านความสูญเสียและความเสียหาย (Loss and Damage) โดยอ้างอิงฐานสิทธิมนุษยชน

Session ๒: มุมมองและความร่วมมือข้ามสาขา (Cross-Sectoral Collaboration) มุ่งเน้นการหารือเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรรายสาขาต่าง ๆ ของอาเซียน (Sectoral Bodies) ในการขับเคลื่อนปฏิญญาอาเซียนว่าด้วยสิทธิในสิ่งแวดล้อมฯ ไปสู่การปฏิบัติจริง

ดำเนินรายการโดย ๗พณฯ ยูจีน (H.E. Eugene Tan Keng Boon, Representative of Singapore to AICHR) มีสาระสำคัญแบ่งตามมุมมองของผู้เข้าร่วมเสวนา ดังนี้

๑. ๗พณฯ ยูจีน กล่าวถึงบริบทความเสียหายจากพายุและภัยพิบัติในภูมิภาค (อินโดนีเซีย มาเลเซีย ไทย เวียดนาม) ว่าเป็นเรื่องเตือนใจว่าธุรกิจตามปกติ (Business as usual) ไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ มองปฏิญญาฉบับนี้เป็นเสมือน “แก้วที่มีน้ำอยู่ครึ่งแก้ว” (Glass half full) แม้จะไม่ใช่ออกสารที่สมบูรณ์แบบหรือเป็นสนธิสัญญาที่มีผลผูกพันทางกฎหมาย (Binding treaty) ที่จะใช้ฟ้องร้องรัฐบาลได้ทันที แต่ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการเติมเนื้อหนัง (Putting meat on the bones) ให้กับมาตรา ๒๘(f) ของปฏิญญาสิทธิมนุษยชนอาเซียนเดิม ปฏิญญานี้เปิดโอกาสให้รัฐสมาชิกมีความยืดหยุ่นในการนำไปปรับใช้ตามบริบทของตน

๒. มุมมองด้านสิ่งแวดล้อม โดยคุณนอรานิน จากเจ้าหน้าที่อาวุโสอาเซียนด้านสิ่งแวดล้อม (ASOEN) ของฟิลิปปินส์ ซึ่งฉายภาพโครงสร้างการทำงานของ ASOEN ประกอบด้วยคณะทำงาน ๗ ด้าน (เช่น การอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางทะเล การจัดการน้ำ เมืองยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ฯลฯ) ย้ำว่างานด้านสิ่งแวดล้อมของอาเซียนได้สอดแทรกมิติของ Inclusivity ไว้อยู่แล้ว เช่น การส่งเสริมบทบาทเยาวชน สตรี และชนเผ่าพื้นเมืองในแผนงานความหลากหลายทางชีวภาพและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ประเด็นสำคัญคือ ASOEN กำลังอยู่ระหว่างจัดทำแผนยุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมอาเซียนหลังปี ๒๐๒๕ (Post-๒๐๒๕ ASPEN) ซึ่งเป็นโอกาสดีที่จะผนวกประเด็นสิทธิจากปฏิญญานี้เข้าไป โดยข้อเสนอแนะสำหรับ (RPA คือควรเน้นการสร้างขีดความสามารถ (Capacity Building) และควรมีกรอบการติดตามและประเมินผล (Monitoring and Evaluation) ที่ชัดเจนตั้งแต่นั้น

๓. มุมมองด้านสิทธิสตรีและเด็ก โดยคุณอลิซาเบธ จากคณะกรรมการอาเซียนว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิสตรีและสิทธิเด็ก (ACWC) เน้นย้ำว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศส่งผลกระทบต่อผู้หญิงและเด็กอย่างรุนแรงและไม่ได้สัดส่วนทั้งในแง่ภาระการดูแลครอบครัว ความเสี่ยงทางสุขภาพ และความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ และได้นำเสนอโครงการความเสมอภาคทางเพศและการมีส่วนร่วมทางสังคมในการปฏิบัติการด้านสภาพภูมิอากาศ (GESI) ที่นำโดยไทยและกัมพูชา พร้อมทั้งชี้ให้เห็นอุปสรรคสำคัญ เช่น บรรทัดฐานทางสังคมที่มองข้ามบทบาทผู้นำของผู้หญิง และเน้นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Knowledge) ในการปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศ ซึ่งผู้ดำเนินรายการได้สนับสนุนว่า RPA ควรให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ควบคู่กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์

๔. มุมมองด้านเกษตรและป่าไม้ ความมั่นคงทางอาหารและเกษตรฟื้นฟู โดยคุณเบนวิดเตส จากเจ้าหน้าที่อาวุโสของการประชุมรัฐมนตรีอาเซียนด้านการเกษตรและป่าไม้ (SOM-AMAF) กล่าวถึงแนวทางเกษตรกรรมที่ยืดหยุ่นต่อสภาพภูมิอากาศ (Climate Resilient Agriculture) และเกษตรเชิงฟื้นฟู (Regenerative Agriculture) ซึ่งไม่เพียงแต่ลดผลกระทบ แต่เน้นการฟื้นฟูระบบนิเวศและดิน โดยภาคเกษตรถือเป็นกลไกสำคัญในการแปลงพันธกรณีของปฏิญญาไปสู่การปฏิบัติจริง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและความเป็นอยู่ที่ดีของเกษตรกร

๕. ข้อเสนอ ...

๕. ข้อเสนอแนะจากประเทศมาเลเซียและไทย

๕.๑ คุณขามูล จากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติ ประเทศมาเลเซีย เสนอว่า AICHR ควรเป็นผู้นำด้าน "สิทธิ" ในขณะที่อาเซียน (ผ่าน ASOEN) เป็นผู้นำด้าน "การปฏิบัติ" โดยต้องหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ข้อเสนอสำคัญคือ RPA ควรเน้นความร่วมมือและการสร้างขีดความสามารถมากกว่าการใช้กลไกบังคับลงโทษ (Punitive enforcement)

๕.๒ คุณนฤมล จากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติ ประเทศไทย เน้นย้ำเรื่องมลพิษข้ามพรมแดน (เช่น PM๒.๕ และแม่น้ำโขง) และยกกรณีศึกษาปัญหาสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ ข้อเสนอหลักของไทยคือ RPA ต้องส่งเสริมการแบ่งปันข้อมูล (Data Sharing) ระหว่างประเทศเพื่อการเตือนภัยและการจัดการความเสี่ยงที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้ดำเนินรายการเห็นพ้องว่าประเด็นข้ามพรมแดนและการแชร์ข้อมูลระดับภูมิภาคคือกุญแจสำคัญที่จะ ดึงดูดให้รัฐสมาชิกทุกประเทศเข้าร่วม เพราะผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมย่อมส่งผลถึงกันหมดเหมือนแรงกระเพื่อมของน้ำ

Session ๓: ความท้าทายและความเป็นจริง (Challenges and Realities) มุ่งเน้นไปที่การนำเสนอบทเรียนจากพื้นที่จริงและเสียงสะท้อนจากกลุ่มเปราะบาง โดยเป็นการเผชิญหน้ากับความจริงที่โหดร้าย (Realities) ซึ่งสวนทางกับความสวยงามของถ้อยคำในเอกสารนโยบาย

ดำเนินรายการโดยคุณเจเลน (Ms. Jelen C. Paclarin, Co-Coordinator, Weaving Women's Voices in Southeast Asia Network) สาระสำคัญจากการอภิปรายสรุปได้ ดังนี้

๑. ความรุนแรงที่เชื่อมโยงและการเพิกเฉยของรัฐ (Slow Violence and State Negligence) โดยคุณยูน (Yuyun) จากอินโดนีเซีย เปิดประเด็นด้วยกรณีศึกษาเหตุน้ำท่วมฉับพลันและดินถล่มที่เกาะสุมาตรา ซึ่งสร้างความเสียหายร้ายแรงจนถูกเปรียบเปรยว่าเป็นสึนามิครั้งที่สอง นำเสนอแนวคิด **ความรุนแรงที่เชื่อมโยง (Slow Violence)** ของ Rob Nixon เพื่ออธิบายว่า “ภัยพิบัติเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการที่รัฐจงใจเพิกเฉยต่อความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องสะสมเป็นเวลานาน จนกระทั่งระเบิดออกมาเป็นภัยพิบัติ” นอกจากนี้ ยังวิพากษ์วิจารณ์ถึงความล่าช้าในการตอบสนองของรัฐบาลกลาง เนื่องจากภัยพิบัติเกิดขึ้นไกลจากศูนย์กลางอำนาจ (Jakarta) ส่งผลให้กลุ่มเปราะบางที่สุด ได้แก่ เกษตรกร (สูญเสียที่ดินทำกิน) ผู้สูงอายุ (ข้อจำกัดด้านการเคลื่อนไหว) สตรี (แบกรับภาระซ้ำซ้อน) และเด็ก (สูญเสียโอกาสทางการศึกษา) ต้องเผชิญชะตากรรมที่ยากลำบากในศูนย์อพยพ

๒. ชนเผ่าพื้นเมืองกับภัยคุกคามจากการพัฒนา (Indigenous Peoples and Development Aggression) โดยคุณเฟรเดอริก (Frederick) จากเครือข่ายคนพื้นเมืองแห่งเอเชีย (AIPP) ตั้งคำถามสำคัญว่า ชนเผ่าพื้นเมืองจะมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในการแปลงปฏิญญาไปสู่การปฏิบัติจริงได้อย่างไร ในเมื่อความเป็นจริงคือชีวิตของพวกเขาแขวนอยู่บนเส้นด้ายจากการถูกแย่งชิงทรัพยากร ซึ่งให้เห็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

๒.๑ ปัญหาโครงการพัฒนา ชนเผ่าพื้นเมืองเผชิญกับการขยายตัวของอุตสาหกรรมสกัดทรัพยากร เหมืองแร่ และเกษตรพันธสัญญา รวมถึงโครงการที่อ้างว่าเป็นพลังงานสะอาด (Green Transition) หรือทางแก้ปัญหาโลกร้อนที่ล้มเหลว (False climate solutions) เช่น เชื้อขนขนาดใหญ่ ซึ่งรุกล้ำดินแดนบรรพบุรุษโดยปราศจากความยินยอมที่เป็นอิสระ แจ้งล่วงหน้า และโดยสมัครใจ (FPIC)

๒.๒ ปัญหาการทำให้เป็นอาชญากร (Criminalization) โดยผู้ที่ออกมาปกป้องสิทธิมนุษยชนกลับถูกลงโทษและถูกใช้กฎหมายความมั่นคงปิดปาก

๒.๓ ข้อเสนอแนะ คือ RPA ต้องเปลี่ยนจากมาตรการสมัครใจเป็น **มาตรการบังคับในการตรวจสอบสิทธิมนุษยชนอย่างรอบด้าน (Mandatory Human Rights Due Diligence)** หรือใช้มาตรการผสมผสาน (Smart mix) เพื่อสร้างความรับผิดชอบที่แท้จริง

๓. สถานการณ์วิกฤตของนักปกป้องสิทธิมนุษยชนด้านสิ่งแวดล้อม (EHRDs) โดยคุณเดีย (Dia) จากศูนย์ความกังวลด้านสิ่งแวดล้อม (CEC/APNED) นำเสนอข้อมูลสถิติว่า เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นภูมิภาคที่มีความเสี่ยงสูงสำหรับนักปกป้องสิทธิฯ โดยฟิลิปปินส์เป็นประเทศที่อันตรายที่สุดในเอเชีย และติดอันดับ ๕ ของโลกสำหรับการสังหารนักปกป้องสิทธิฯ นอกจากนี้การสังหาร ยังมีการคุกคามทางกฎหมาย (Judicial harassment) การข่มขู่ การสอดแนม การโจมตีทางออนไลน์ และความรุนแรงทางเพศ สำหรับข้อเสนอต่อ RPA แม้ปฏิญญาจะไม่มีคำนิยามคำว่า “นักปกป้องสิทธิฯ” โดยตรง แต่ RPA ต้องมีกลไกที่ชัดเจนในการป้องกันการตอบโต้ (Anti-reprisal mechanisms) และต้องปฏิบัติต่อพวกเขาในฐานะหุ้นส่วน (Partners) ไม่ใช่เพียงผู้เข้าร่วมรับฟัง

๔. ความหลากหลายของคนพิการ (Diversity of Persons with Disabilities) โดยคุณคาโล (Kalo) จากเวทีคนพิการอาเซียน (ASEAN Disability Forum) เรียกร้องให้ตระหนักว่าคนพิการไม่ใช่กลุ่มที่เป็นเนื้อเดียวกัน (Homogeneous) ความต้องการของคนตาบอด คนหูหนวก หรือผู้พิการทางจิตใจนั้นแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง “Nothing About Us Without Us” เขาเน้นย้ำว่าอย่าคิดแทนคนพิการ การปรึกษาหารือต้องทำโดยตรงกับกลุ่มคนพิการแต่ละประเภท และต้องมีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม (Reasonable accommodation) เช่น การแปลเอกสารและรูปแบบการสื่อสารที่เข้าถึงได้ เพื่อให้การมีส่วนร่วมนั้นมีความหมายอย่างแท้จริง

๕. บทสรุปและข้อสังเกตจากผู้ดำเนินรายการ ในช่วงท้ายผู้ดำเนินรายการและผู้เข้าร่วมได้สรุปประเด็นท้าทายร่วมกันว่าการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (Meaningful participation) จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากขาดปัจจัยพื้นฐาน เช่น การเข้าถึงเอกสารที่แปลเป็นภาษาท้องถิ่นล่วงหน้า และการสร้างพื้นที่ปลอดภัย (Safe space) ที่ผู้เข้าร่วมสามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้โดยไม่ต้องเกรงกลัวต่อการตอบโต้ นอกจากนี้ ยังมีการเน้นย้ำถึงการเชื่อมโยง RPA เข้ากับข้อตกลงพหุภาคีด้านสิ่งแวดล้อม (MEAs) ที่มีอยู่แล้ว เช่น แผนปฏิบัติการด้านเพศภาวะ (Gender Action Plan) ของ UNFCCC เพื่อไม่ให้เป็นการทำงานที่ซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพในการคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง

Session ๔: รูปแบบการพัฒนาและการนำ RPA ไปปฏิบัติ (Modalities of RPA Development and Implementation) มุ่งเน้นวิเคราะห์สะพานเชื่อมระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง ระหว่างหลักการทางกฎหมายกับความเป็นจริงของสถาบัน รวมไปถึงคำตอบว่าปฏิญญาฯ จะถูกนำไปปฏิบัติอย่างมีความหมาย สอดคล้อง และเป็นไปได้จริงผ่าน RPA ได้อย่างไร

ดำเนินรายการโดย ๗พณฯ ขาน (H.E. Nguyen Trung Thanh, Representative of Viet Nam to AICHR) โดยมีสาระสำคัญจากวิทยากร ๕ ท่าน ดังนี้

๑. ศาสตราจารย์ ไมเคิล ทิว จากมหาวิทยาลัยแห่งฟิลิปปินส์ (Prof. Michael T. Tiu, Jr., University of the Philippines (UP) College of Law) เสนอเรื่องการจัดการข้อมูลและการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน เน้นย้ำเรื่องความสำคัญของการรวบรวมและนำเสนอข้อมูล เสนอให้นำข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ (เช่น รายงานสถานะสิ่งแวดล้อมของ ASOEN) มาปรับบริบทให้เป็นข้อมูลฐานสิทธิ (Rights-based perspective) เพื่อให้เห็นผลกระทบต่อผู้ทรงสิทธิอย่างเป็นรูปธรรม ไม่ใช่แค่มองในภาพรวมระดับมหภาค แม้ปฏิญญาจะไม่ได้ใช้คำว่า “Due Diligence” โดยตรง แต่ในทางกฎหมายมีหลักการ “หน้าที่ในการระมัดระวัง” (Duty of Care) อยู่แล้ว ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานในการกำหนดภาระหน้าที่ของภาคเอกชนในการประเมินและป้องกันผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมได้

๒. ทนายความ เรนา จากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งฟิลิปปินส์ (Atty. Reina Bermudez, Chief of the Center for Social Justice and Humanitarian Protection, Commission on Human Rights of the Philippines) เสนอว่า ปฏิญญานี้ช่วยเสริมความเข้มแข็ง (Strengthen) แก่ภารกิจของสถาบันสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (NHRIs) ในฐานะผู้ตรวจสอบอิสระ (Watchdog) ที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะกรอบในการตรวจสอบภาคธุรกิจ แต่น่าเสียดายที่ปฏิญญาไม่มีการระบุบทบาทของ NHRIs ไว้อย่างชัดเจน และกระบวนการที่ผ่านมา NHRIs มักถูกเชิญแบบครั้งคราว (Ad hoc) ดังนั้น RPA ควรสร้างกลไกที่เป็นทางการ (Institutional mechanisms) และ

เสนอกลไกการไต่สวนร่วมระหว่าง NHRIs (Inter-NHRI inquiry mechanism) เพื่อจัดการปัญหาสิทธิมนุษยชนข้ามพรมแดนและการเยียวยาเหยื่อที่ไม่ใช่ทางศาล (Non-judicial remedies)

๓. **คุณลอเรนโซ จาก UNESCAP (Mr. Lorenzo Santucci, Chief, Environment and Development Policy Section (ESCAP))** เสนอหลักการสะท้อนจากกระบวนการร่างปฏิญญา ๔ ข้อ ได้แก่ (๑) **หลักการไม่ถดถอย (No regression) RPA** ต้องต่อยอดจากมาตรฐานที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะคำว่า "ปลอดภัย" (Safe) ที่อาเซียนมีความก้าวหน้ากว่าสากล (๒) **การบูรณาการสิทธิเชิงกระบวนการ** นำสิทธิการเข้าถึงข้อมูลและการมีส่วนร่วมไปผนวกในความตกลงอื่น ๆ ของอาเซียนที่มีอยู่แล้ว (๓) **ความครอบคลุม (Inclusivity)** ต้องรักษาโมเมนตัมของการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับภาคประชาสังคมและองค์กรรายสาขาต่าง ๆ ต่อไป และ (๔) **กลไกการติดตามและทบทวน (Follow-up and Review)** คือจำเป็นต้องมีกลไกที่ชัดเจนในการติดตามผล ซึ่งอาจมอบหมายให้ AICHR ทำหน้าที่คล้ายคณะกรรมการกำกับดูแล

๔. **คุณรมฉัตร จาก OHCHR (Ms. Romchat Wachirattanakornkul, Human Rights, Climate Change and Environment Focal Point, OHCHR Regional Office for South-East Asia)** เสนอเรื่อง**การเชื่อมโยงมาตรฐานสากลสู่ระดับชาติ** เน้นเรื่องความสอดคล้องของนโยบาย (Policy Coherence) เสนอให้ใช้กลไกที่มีอยู่แล้ว เช่น UPR (Universal Periodic Review) มาสนับสนุน RPA เพื่อลดภาระการรายงานซ้ำซ้อน และใช้ข้อเสนอแนะจาก UN มาเป็นแนวทาง เน้นว่าหัวใจของการป้องกันความขัดแย้งทางสิ่งแวดล้อมคือ **การมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น (Early participation)** เพื่อลดความขัดแย้งและสร้างความไว้วางใจ ยกตัวอย่างไทยที่มีการร่าง พ.ร.บ. อากาศสะอาด ซึ่งต้องสอดคล้องกับแผนปฏิบัติการระดับชาติและระดับภูมิภาค เพื่อไม่ให้ทำงานแบบแยกส่วน

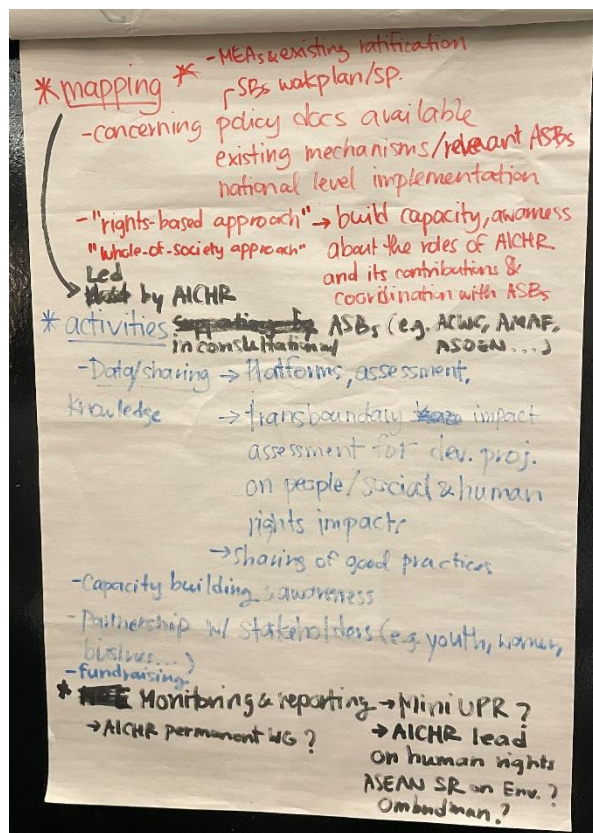
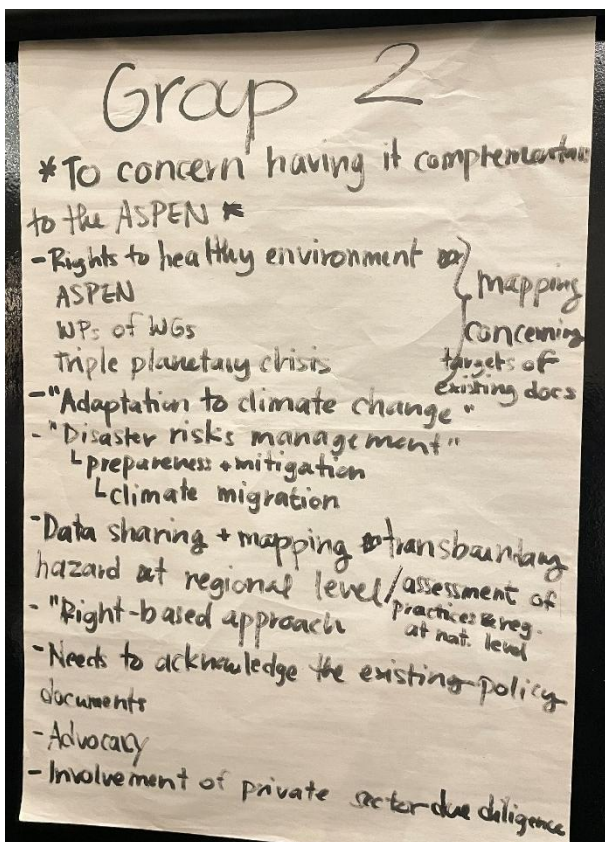
๕. **คุณยูยุน จากสถาบัน IISS และอดีตผู้แทนอินโดนีเซียใน AICHR (Wahyuningrum, PHD Researcher, International Institute for Social Studies (IISS), Former Representative of Indonesia to AICHR (๒๐๑๙-๒๐๒๔))** นำเสนอรูปแบบสถาบันและบทเรียนจากอาเซียน โดยถอดบทเรียนจากอดีตที่ AICHR มีอำนาจตามข้อกำหนด (TOR) อยู่แล้ว เช่น การให้คำปรึกษา (๔.๗) หรือการทำศึกษาวิจัย (๔.๑๒) ซึ่งสามารถนำมาใช้ขับเคลื่อน RPA ได้ทันที เสนอให้**ตั้งผู้รายงานพิเศษ (Rapporteur)** ด้านสิ่งแวดล้อมภายใน AICHR เพื่อเป็นเจ้าภาพหลักและยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จ คือ แผนงานโบโฮล (Bohol Work Plan) เรื่องการข้ามมนุษย์ และแผนงานบาห์ลี (Bali Work Plan) เรื่องความรุนแรงสุดโต่ง ซึ่งมีกระบวนการที่ชัดเจน คือ มีโครงสร้าง มีการทบทวนประจำปี (Annual Review) และมีรายงานผล ซึ่ง RPA ควรยึดรูปแบบนี้เป็นต้นแบบ

ช่วงถาม-ตอบ ในช่วงท้าย มีประเด็นที่น่าสนใจจาก ผู้แทน NHRI อินโดนีเซีย ที่ตั้งข้อสังเกตว่าสำหรับปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน อาเซียนต้องมีความกล้าหาญที่จะหารือเรื่องกลไกที่ก้าวข้าม **“หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายใน” (Non-interference principle)** มิฉะนั้นแสงสว่างจากปฏิญญานี้ อาจกลายเป็นเป้าโจมตีแทนที่จะเป็นเครื่องนำทาง รวมถึงมีข้อเสนอให้ RPA เน้นการวัดผลแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ (Result-based management)

ผู้ดำเนินรายการสรุปปิดท้ายว่า แม้เราจะมีแผนที่ดีเพียงใด แต่สำหรับประชาชนที่เผชิญภัยพิบัติ นั้น ไม่ได้สนใจเอกสาร แต่ต้องการเห็นชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น การขับเคลื่อน RPA จึงไม่ใช่แค่พันธกรณีทางกฎหมาย แต่เป็น**พันธะทางศีลธรรม (Moral obligation)** ที่อาเซียนต้องร่วมมือกันสร้างภูมิคุ้มกันและอนาคตที่ยั่งยืน

(EIA) หรือการประเมินผลกระทบด้านอื่น ๆ เพื่อเป็นกลไกตรวจสอบว่าการดำเนินการระดับภูมิภาคจะไม่เพียงแต่ปกป้องสิ่งแวดล้อม แต่ต้องปกป้อง “มนุษย์” ไปพร้อมกัน อีกทั้งยังเน้นความสำคัญของการระบุ Actor ที่เกี่ยวข้องให้ครบถ้วน (Mapping) โดยเฉพาะภาคธุรกิจซึ่งมักถูกมองว่าอยู่ในเสาเศรษฐกิจแต่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อประเด็นนี้ รวมถึงการเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรเพื่อให้กลุ่มคนพิการหรือผู้ที่มีข้อจำกัดทางภาษาเข้าถึงกระบวนการได้

กลุ่มที่ ๒ องค์กรประกอบด้านสิทธิเชิงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันมลพิษ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างความมั่นใจว่าสภาพภูมิอากาศปลอดภัย (วรรค ๓.๑ และ ๒.๔ ของปฏิญญา)

กลุ่มที่ ๒ หรือในประเด็นการป้องกันมลพิษ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และสภาพภูมิอากาศ สิ่งที่สำคัญคล้ายกับกลุ่มที่ ๑ คือการ Mapping โดยเน้นว่าใน ASEAN มีกลไกหรือคณะทำงานต่าง ๆ มากมาย ซึ่งจะต้องนำมาประมวลแต่ต่อยอด โดยมีหลักคิดสำคัญคือไม่เริ่มจากศูนย์ และไม่ทำงานซ้ำซ้อน ข้อเสนอหลักคือต้องมีการสำรวจสถานะ (Stocktaking) นโยบายและยุทธศาสตร์ที่มีอยู่แล้วทั้งในระดับภูมิภาคและระดับชาติ เพื่อให้ RPA เข้าไปเสริมแรง (Complementary) และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับงานเดิมขององค์กรรายสาขาต่างๆ ของอาเซียน (ASEAN Sectoral Bodies)

ในเชิงเนื้อหา มีการอภิปรายเพื่อกำหนดขอบเขตว่า RPA ควรยึดตาม วิถุการณ์สามด้านของโลก” (มลพิษ ความหลากหลายทางชีวภาพ สภาพภูมิอากาศ) หรือขยายให้ครอบคลุม “๖ องค์กรประกอบของสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ดี” (ซึ่งรวมถึง อาหารยั่งยืน น้ำสะอาด และสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นพิษ) สำหรับกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม กลุ่มนี้เสนอให้ AICHR เป็นผู้นำในการสร้างความตระหนักรู้ การเสริมสร้างขีดความสามารถ (Capacity Building) การแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดี และการสนับสนุนให้รัฐสมาชิกให้สัตยาบันในข้อตกลงพหุภาคีด้านสิ่งแวดล้อม (MEAs) ที่ยังไม่ได้เข้าร่วม นอกจากนี้ยังเน้นบทบาทของสตรีและเยาวชนผ่านกลไกที่มีอยู่อย่าง ACWC และ SOMY

กลุ่มที่ ๓ การตรวจสอบ การคุ้มครอง และการมีส่วนร่วมของกลุ่มเปราะบางและกลุ่มเสี่ยง
(วรรค ๓.๒ ของปฏิญญาฯ)

Group 3

A. participation and accessibility

1. To have an enabling master plan for all disabilities
2. leverage on existing frameworks, mechanisms, or workplans to ensure participation and accessibility
3. Information sharing and providing platforms for vulnerable groups/NHRIs to put forward their challenges (regular meetings w/ AICHR)

B. Protection

1. Strengthening the NHRIs in all ASEAN countries
2. Conduct technical assessment of environmental and human rights violations by ASOEN and AICHR
3. alignment of the ASEAN declaration and AMS national laws
4. more inclusive monitoring and reporting mechanism at the national level
5. Encourage AMS to regulate and support non-state actors to report and uphold rights (ANN-SLAPP Laws, impact assessment)
6. address the lack of data, definition, and statistics on vulnerable groups and substantive elements of the declaration

C. Capacity-building

1. Financial support
2. capacity-building initiatives for the vulnerable groups & sectoral bodies
3. Coordination of the cross-sectoral bodies and the government

... protection & inclusion of vulnerable & at-risk groups (para 3.2)

① Challenges — rights: community-based HRDs

- a) Lack of education - climate & environment base education.
- b) Existing inequality to over decisions made in their life. - gender (free, prior, informed consent)
- c) Exposed more on the to the disaster in high risk & less ability to adapt to the disaster.
- d) Language barrier — people at hilly / forest
- e) Lack of access — access to preparedness
↳ physical access
- f) Fear of reprisals — backlash
- g) Sustainability esp legislative reform & ability to continue

FUNCTIONS

① Raising awareness (based on declaration & vdy) Role of NHRIs (SEANF) Capacity-building in CSOs vulnerable groups.

② CSOs watchdog / shadow duty-bearing.

③ Temporary special measures (who to be put first) Baseline data L NHRIs (monitoring, consultation, facilitation) mechanism

④ Definition - HRD - Terminology in declaration, safe clean health, HR violation, Types of violation due diligence or regional platforms

⑤ Annual ASEAN forum on environment with ASEAN sectoral bodies & relate relevant stakeholders - budgets, technical, needs assessment.

⑥ Risk-access analysis - regional mapping of situations of vulnerable / at risk community

⑦ Translations done based on countries & linked to the at-risk (declaration & plan of action) (community) (document based vulnerable groups - ASEAN declaration etc.)

⑧ referrals & rapid response mechanisms

⑨ Synched SOPs for inquiry (guideline for CSO & NHRIs) L intersectoral, investigations, protection mechanisms, multi-sectoral or vdy

⑩ multi-sectoral or regional sector (early warning) resilience, recovery system

⑪ human mobility-related consideration L adaptability especially: people with disabilities

⑫ Professional budget plan meaningful remedies from poor community

⑬ mapping & participation plan

กลุ่ม ๓ ซึ่งถึงปัญหาหน้างานจริง โดยระบุความท้าทายหลัก ๗ ประการที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมและการคุ้มครอง ได้แก่ (๑) การขาดการศึกษาด้านสิทธิและสิ่งแวดล้อม (๒) ความเหลื่อมล้ำในอำนาจการตัดสินใจ (เช่น ปัญหา FPIC) (๓) การรับมือกับภัยพิบัติได้น้อยกว่าคนกลุ่มอื่น (๔) อุปสรรคทางภาษา (๕) การเข้าถึงพื้นที่ทางกายภาพยากลำบาก (๖) ความกลัวต่อการถูกตอบโต้ (Fear of reprisal) และ (๗) ความยั่งยืนของการปฏิรูปกฎหมาย เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ กลุ่มที่ ๓ เสนอโครงสร้างการคุ้มครองที่ประกอบด้วยเรื่องดังนี้

- การป้องกันและตอบโต้ ต้องมีระบบเตือนภัยล่วงหน้า (Early Warning Systems) และกลไกการตอบสนองที่รวดเร็ว (Rapid Response) รวมถึงการสร้างมาตรฐานการปฏิบัติงาน (SOPs) สำหรับการสอบสวนกรณีข้ามพรมแดน
- ข้อมูลและการเข้าถึง ต้องมีการจัดทำข้อมูลพื้นฐาน (Baseline data) ของกลุ่มเสี่ยง และแปลคำศัพท์หรือแนวคิดให้เข้าถึงได้ง่าย ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลังรวมถึงกลุ่มคนพิการ

- บทบาทหน้าที่ ต้องระบุให้ชัดเจนว่าใครคือผู้มีหน้าที่ (Duty bearers) และเสนอให้เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (NHRIs) ในการตรวจสอบและเชื่อมโยงกับกลไกอาเซียน
- งบประมาณ มีการเน้นย้ำเรื่องความจำเป็นในการวางแผนทางการเงินและงบประมาณระดับภูมิภาคเพื่อรองรับกิจกรรมเหล่านี้อย่างชัดเจน

สรุปความเห็นทั้ง ๓ กลุ่ม

จากการอภิปรายกลุ่ม ภาพรวมของการขับเคลื่อน RPA คือการสร้างเส้นทาง (Pathway) หรือแผนที่เดินเรือร่วมกัน โดยมีประเด็นร่วมที่สำคัญที่สุดคือการทำแผนที่ข้อมูล (Mapping) ทั้งในแง่ของกฎหมายที่มีอยู่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และกลไกขององค์กรรายสาขาต่าง ๆ เพื่อให้ RPA ผสานเข้ากับงานเดิมได้อย่างราบรื่น โดย AICHR ควรทำหน้าที่ปรับจูน (Fine-tune) และเพิ่มมูลค่าให้กับงานที่มีอยู่เดิม ไม่ใช่การสร้างภาระงานใหม่ นอกจากนี้ ยังมีการเน้นย้ำถึงความชัดเจนของสถาบันและกลไก (Institutional Arrangements) เช่น อาจมีการจัดเวทีหารือประจำปี (Annual Forum) เพื่อติดตามความคืบหน้า และที่สำคัญที่สุดคือกระบวนการนี้ต้องเป็นการร่วมสร้าง (Co-creation) ที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาสังคมและชุมชนเจ้าของปัญหาเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดทิศทางตั้งแต่ต้นจนจบ

นางสาวชิตชนก การินไชย นิติกรชำนาญการ
กลุ่มงานเสนอแนะการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย ๑
สำนักกฎหมาย
๕ มกราคม ๒๕๖๙